

Posudek disertační práce Mgr. Kryštofa Špidly *Uvěřitelnost narativních textů a jimi budovaných (fikčních) světů*

Disertace Kryštofa Špidly je typem teoreticky zaměřené práce. Vytkl si, podle Úvodu, za cíl „v první řadě teoreticky ukotvit pojem uvěřitelnost pro účely literární vědy a dalšího literárněvědného bádání“ (s. 7). Poněvadž „příklady uváděné textem (...) slouží výhradně k podepření teoretických východisek“ (s. 7), je zjevné, že mu jde skutečně primárně o literárněteoretické bádání. Rozumím tomuto úkolu, který si stanovil, jako předložení jednoho z možných přístupů a jedné z možných odpovědí. Nikoli stanovení něčeho závazného a normativního. Již první odstavec práce totiž začíná ne příliš šťastnou formulací, že práce „se zabývá otázkou, která dosud není v literární teorii uspokojivě vyřešena“ (s. 3). Myslím, že úkolem literárního teoretika není uspokojivě (vy)řešit nějaké problémy, jako spíše nabízet možné interpretace, přinášet další/nové otázky, otevírat další možnosti reflexí apod. Věřím, že Kryštof Špidla svou prací spíše otevírá jiné/další možnosti interpretace, ptaní se a nabízení odpovědí v oblasti uvěřitelnosti narativních světů a jimi budovaných – opravdu musejí být právě budovány? – (fikčních) světů. Stejně tak si nemyslím, že jeho práce skutečně „odpovídá“ (s. 3) na nejdůležitější otázky v rámci konceptů věrohodnosti či jakýchkoli jiných konceptů. Ale nechci autora chytat za slovo, jen si ujasnit východisko a směřování jeho disertační práce.

Primárním teoretickým východiskem se stala teorie fikčních světů v několika různých interpretacích (zejména Doleželova a Ryanové), dále to byla kostnická škola recepční estetiky (Jauss), hermeneutika (Gadamer), v práci se objevilo i několik odkazů na další teoretiky (např. Goodmana). V hlavních kapitolách si stanovil Kryštof Špidla tato témata (zachovávám názvy kapitol): Fikce a fikčnost, Základní podmínky uvěřitelnosti (s podkapitolami Způsoby /fikční/ světatorby; Recepce; Horizonty a minimální odchylka; Referenční rámce, make-believe; Přístup fikčních světů na základě minimální odchylky a zkušenostního horizontu čtenáře s přihlédnutím k žánrové klasifikaci; Uvěřitelnost a typologie vypravěčů; Funkce ověření – problémy; Nezáměrnost; Znovu uvěřitelnost), Od non-fikce ke smíšeným žánrům (opět s podkapitolkami Polemika jako světatorba a Autenticitní próza), Ne-uvěřitelnost – nemožnost uvěřitelnosti (podkapitoly znějí Omyly, nepřesnosti, lži; Nepravděpodobnost na straně fabule; Neuvěřitelnost na straně užití jazyka; Kliše).

Autor disertace pracuje s pojmy, které ho zajímají (fikce, fikční svět, uvěřitelnost, referenční rámec, čtenářský horizont atd.), definuje je – vycházejí ze sekundární literatury (některé pasáže spíše vypadají jako komentáře výpisků z odborné literatury –, někdy se

přidrhuje svých autorit více, jindy s nimi v detailech polemizuje, resp. rozšiřuje jejich pojetí či je „zpřesňuje“: jinak řečeno – přidává svůj interpretační horizont. Někdy se zdá, že mu jde především o ono „zpřesnění“ či doplnění příklady. Tak na mě alespoň působí třeba pasáž 3.5.1 Relace přístupnosti s žánrovým vymezením, s nímž pak dál už výrazně nepracuje.

Dostávám se tak k výhradám, jež mě při četbě práce napadly, i k impulsům, které disertace vyvolává:

Prvním problémem – relativně marginálním (řekněme z odborného hlediska) – je pro mě velké množství překlepů a chyb zejména v interpunkci. „Odpověď tyto otázky se pokouším nelézt...“ (s. 6), aktualizovaný svět textu je podle Ryanové údajně „Textual actual Wolrd“ (s. 16), autor má potíže s interpunkcí v případě spojky než (příkladů by bylo přehršel, namátkou: „...jež vlastně nejsou ničím jiným, než doplňováním“, s. 21, nedostal by se dál, než k první větě, s. 37...), i na jiných místech jsou v interpunkci chyby, objevují se nadbytečná interpunkční znaménka („Paralela s narativními texty, není náhodná.“, s. 89; „Rozdíl mezi geografickým omylem a změnou jména a osudu postavy inspirované skutečným dítětem, tkví v první řadě...“, s. 123, atd.), špatně je psáno adjektivum „Koperníkovský“ (s. 30), autorem knihy Mechanické piano je jednou Vonegut, podruhé Vonnegut (s. 59), Poláčkova kniha se jmenuje Sloupoky (s. 156). Nemá smysl vypisovat vše. Někde se objevují stylistické neobratnosti, např. na s. 95-96 třikrát za sebou příslovce „nicméně“. (Chybné číslování poznámek na s. 92-93 jen připomínám na samý okraj.) Nezmiňoval bych se o tom tak rozsáhle, ale jestliže autor disertace vytýká někomu pravopisné a tvaroslovné chyby (na s. 142), neměl by se jich sám dopouštět. Celkově měla práce projít ještě jednou redakcí a překlepy, pravopisné chyby a další takto problémová místa měla být odstraněna.

Podstatně závažnější je podle mě určité manipulování s citáty a vytváření si pozice pro vlastní argumentaci. Kryštof Špidla vytváří „pravdy“, které jsou velmi chatrné. Například tato pasáž – „opomíjeným faktem je to, že texty stárnou. Že se proměňuje svět, encyklopedie modelových čtenářů, způsoby čtení, stejně tak jako literární konvence“ (s. 79). Kde je to opomíjeno, v jakých teoriích, kým? Podobně o své práci píše a o svém přístupu uvádí, že se vyhýbá „teoretické strnulosti, jež zapomíná na dobovou podmíněnost jakéhokoli uměleckého i neuměleckého díla a jeho recepci“ (s. 169). Opravdu se autor domnívá, že zde objevuje něco tak zásadně nového?

Ke zmíněné manipulaci nějaké příklady: při rozboru novely Pan Theodor Mundstock je sděleno několik podstat z Fuksovy poetiky, včetně toho, že recipient je odkázán na vnímání hlavní postavy. Na rozdíl od autora disertace se domnívám, že Šimonova přítomnost na seřadišti je ověřitelná, nikoli spekulativní (jak se tvrdí na s. 77). Kryštof Špidla totiž odmítá

vzít na vědomí závěr textu – myslím, že z toho důvodu, že se mu nehodil do jeho konceptu. V okamžiku, kdy je už Mundstock mrtev, vrhá stín „plačící chlapec s hvězdou a zeleným kufříkem, který přiběhl, sotva zaslechl vykřiknout na druhém chodníku své jméno...“ Kdo recipientovi sděluje tuto informaci, když Mundstock již nežije, ale autor disertace tvrdí, že jeho přítomnost nám sděluje – neověřitelně – onen mrtvý? Škoda, že zde Kryštof Špidla rezignoval na další otázky, které tato pasáž nabízí.

Podobně je tomu ve značně nevěrohodně vytvářené neznalosti Bohumila Hrabala v povídce Baron Prášil. Když vedoucí „opravuje“ Hant'u (laň zastřelil do hlavy – složil laň... a na komoru), proč to považuje Kryštof Špidla za Hrabalovu nevědomost? A nikoli za dvojitý způsob opravy: tedy nezastřelil, ale složil, nikoli do hlavy, nýbrž do srdce (tj. na komoru)? Zdá se, že bylo třeba najít příklad pro kapitolku Autorský omyl, což vyústilo v jednoznačný závěr: „Jediným vysvětlením je proto omyl empirického autora, Bohumila Hrabala.“ (s. 127) Je tato suverenita podepřena dostatečnými argumenty? Proč neuvažoval Kryštof Špidla například o tom, že text prošel několikerým redakčním řízením (v Hrabalových spisech měla redakci na starost Jiřina Zumrová, redaktorka jistě pečlivá, svazek Automat svět redigovala v polovině 60. let další známá redaktorka Irena Zítková) – a nikdo z redaktorů neodhalil tento autorův omyl? Proč není možno číst tuto pasáž jinak, než jak to nabízí autor disertace? Netvrdím, že nemůže mít pravdu, třeba opravdu Hrabal nevěděl, že komora je srdce a nikoli hlava, a stejně tak to nevěděl nikdo z redaktorů; ale jde mi o princip, zda Kryštof Špidla některé citáty a jejich interpretaci nepřizpůsobuje svým potřebám. Mimochodem je to pasáž, která nabízí autorovi disertace výborný prostor k sebereflexi: proč postavil Hrabala do této pozice. Je tak snadné označit nějaký čin za omyl. A nemůže být třeba omylem mé označování omylu u toho druhého?

Někde dochází k naprosto zbytečnému zesměšňování a relativizování. Kryštof Špidla dává najevo emoce, kterého z autorů má rád a kterého nikoli. Hrabalovi je ochoten odpustit, že to, co označuje za omyl, je „omyl nepatrný, mnohými čtenáři nerozpoznatelný“ (s. 127), ale Ráže zesměšňuje, když se jeho postava chce schovat v prosklené telefonní budce. Uznává, že sice Ráž nepíše, že by byla prosklená, ale dá se to „přinejmenším předpokládat“ (s. 136). Můžeme ovšem polemizovat i o tom, zda slovesem „schovat“ zde má Ráž na mysli to, aby nebyl jeho hrdina vidět, nebo spíše to, že se chce dostat do prostředí, kde s mincí v ruce nebude nápadný, neboť se zde mince používá. Snad to zní jako marginálie, ale Kryštof Špidla se zabývá detaily a vyvozuje z nich závěry, resp. hledá oporu pro svůj přístup a pro svá tvrzení. Mnohé z jeho nálezů považuji za chabé a nedůvěryhodné, resp. vyvolávají další otázky.

Nemá smysl již takto dále pokračovat, myslím, že principiální věci jsem vyjádřil. Špidlova práce je celkově napsána čtivě, je vidět, že autor přečetl množství literatury v českém jazyce i v angličtině, dokázal vytvořit disertaci, která je jasně vystavěna, jednotlivé části na sebe navazují, mají logiku. Někde by se mohl vyjádřit stručněji, rád se zastavuje a povídá si spíše sám se sebou než se čtenářem. Občas se věnuje, celkem zbytečně, některým jasným věcem (např. na 35 dole uvádí, že ulice Na Hrázi z reálného univerza se v Hrabalových textech stává „stejně fikční entitou, jakou je třeba Daniel Dítě v Obsluhoval jsem anglického krále“; nadto myslím, že Hrabalův hrdina se v uvedeném textu jmenuje Jan Dítě). Některé věci zůstaly jen načrtnuty (mám na mysli zejména kapitolku Klišé, která je i záležitostí lingvisticko-literární a bezpochyby by zasloužila detailnější přístup, několik příkladů jazykových klišé vyvolává otázku, proč právě tyto), velmi stručný je také Závěr, což je škoda, neboť pak práce působí do značné míry jako sumář příkladů či komentované četby vybraných děl literárněteoretických. Poslední odstaveček vyznívá sice efektně, ale bohužel celá práce dospěla poněkud do ztracena.

Disertační práci Kryštofa Špidly doporučuji k obhajobě a předpokládám, že k ní proběhne bohatá diskuse.

11. 9. 2011

doc. dr. Michal Bauer. Ph.D.